

**O‘ZBEKISTONDAGI OROL DENGIZI FOJIASI: KASKADLI EKOLOGIK
O‘ZGARISHLAR VA UNI YUMSHATISH CHORALARI**

*O‘zbekiston davlat tabiat muzeyining
Geologiya va geografiya bo‘lim mudiri*

Ismoilov Shaxzod Sherzod o‘g‘li
Shaxzod07.14@gmail.com

*O‘zbekiston davlat tabiat muzeyining
Geologiya va geografiya bo‘limi ilmiy xodim*

Salimova Sharofat Isoqjonovna
salimovasharofat59@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada O‘zbekistondagi Orol dengizi fojiasining kelib chiqish sabablari, uning oqibatida yuzaga kelgan kaskadli ekologik o‘zgarishlar hamda ularning tabiat va inson salomatligiga ta’siri yoritilgan. Maqolada suv resurslaridan noto‘g‘ri foydalanish natijasida dengizning qurishi, sho‘rlanish jarayoni, biologik xilma-xillikning kamayishi va iqlim sharoitining o‘zgarishi tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar

Orol dengizi, Orolbo‘yi, ekologik fojia, kaskadli ekologik o‘zgarishlar, cho‘llanish, sho‘rlanish, suv resurslari, bioxilma-xillik, ekologik xavfsizlik, Shavkat Mirziyoyev islohotlari.

Аннотация

В данной статье рассматриваются причины Аральской трагедии в Узбекистане, каскадные экологические изменения, произошедшие в результате нее, и их влияние на природу и здоровье человека. В статье анализируется высыхание моря в результате нерационального использования водных ресурсов, процесс засоления, сокращение биоразнообразия и изменения климатических условий.

Ключевые слова

Аральское море, Аральский регион, экологическая трагедия, каскадные экологические изменения, опустынивание, засоление, водные ресурсы, биоразнообразие, экологическая безопасность, реформы Шавката Мирзиёева.

Abstract

This article discusses the causes of the Aral Sea tragedy in Uzbekistan, the cascading ecological changes that have occurred as a result of it, and their impact on nature and human health. The article analyzes the drying up of the sea as a result of

improper use of water resources, the process of salinization, the reduction of biodiversity, and changes in climatic conditions.

Keywords

Aral Sea, Aral Sea region, ecological tragedy, cascading ecological changes, desertification, salinization, water resources, biodiversity, ecological safety, Shavkat Mirziyoyev's reforms.

O'zbekistondagi Orol dengizi fojiasi XX asrning eng yirik ekologik falokatlaridan biri hisoblanadi. Bu fojiaga olib kelgan asosiy sabablar inson faoliyati bilan bevosita bog'liq bo'lib, u nafaqat tabiatga, balki millionlab odamlarning hayotiga ham chuqur ta'sir ko'rsatdi. Orol dengizi Markaziy Osiyodagi eng yirik yopiq suv havzalaridan biri bo'lib, u Amudaryo va Sirdaryo daryolari suvlari hisobiga to'yinib kelgan. Biroq o'tgan asrning ikkinchi yarmidan boshlab bu daryolar suvining katta qismi paxta va boshqa qishloq xo'jaligi ekinlarini sug'orishga yo'naltirildi. Natijada Orol dengiziga yetib keladigan suv hajmi keskin kamaydi.

Suv oqimining kamayishi dengiz sathining pasayishiga olib keldi. Orol dengizi maydoni va hajmi qisqarib, u bir necha alohida suv havzalariga bo'linib ketdi. Suvning chekinishi natijasida millionlab gektar maydonda sho'rxok va qumli yerlar ochilib qoldi. Bu hududlar keyinchalik Orolqum cho'li deb ataladigan yangi cho'l zonasiga aylandi. Dengiz tubidan ko'tarilgan tuz va chang aralashmalari shamollar yordamida yuzlab kilometr masofalarga tarqalib, atrof-muhitga jiddiy zarar yetkaza boshladi.

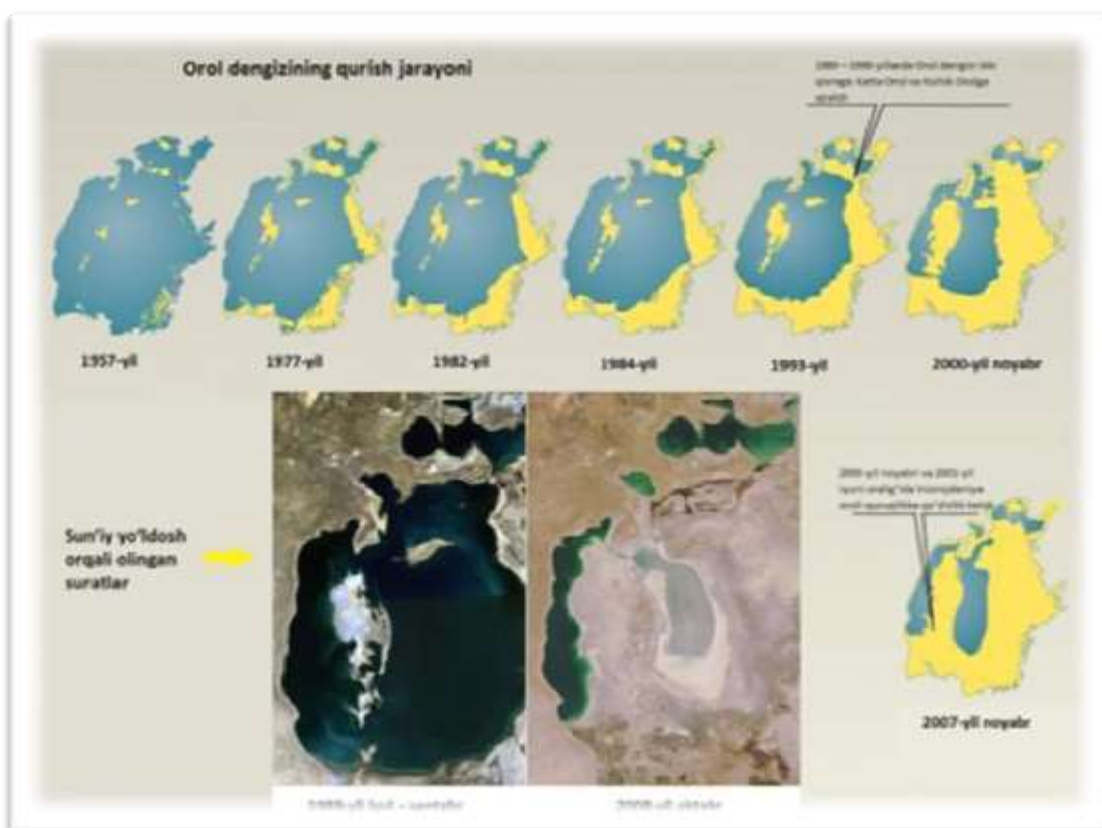
Orol dengizi fojiasining eng muhim jihatlaridan biri kaskadli ekologik o'zgarishlar bilan bog'liqdir. Avval suv kamayishi kuzatildi, keyin suvning sho'rlanish darajasi keskin oshdi. Sho'rlanish esa dengizda yashovchi ko'plab baliq va suv organizmlarining yo'qolishiga sabab bo'ldi. Baliqchilik tarmog'i butunlay inqirozga uchradi, minglab odamlar ish o'rinlaridan ayrildi. Suv ekotizimining buzilishi qushlar va boshqa hayvonlarning migratsiya yo'llariga ham salbiy ta'sir ko'rsatdi.

Dengizning qurishi iqlim sharoitiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Orol hududida yoz yanada issiq, qish esa sovuqroq bo'lib qoldi. Havo namligining kamayishi qurg'oqchilik xavfini oshirdi va qishloq xo'jaligi samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatdi. Bundan tashqari, havoga ko'tarilayotgan tuz va kimyoviy moddalar tuproqning unumdorligini pasaytirdi, ekinlar hosildorligi kamaydi.

Orol dengizi fojiasi inson salomatligiga ham jiddiy ta'sir ko'rsatdi. Aholi orasida nafas yo'llari kasalliklari, allergiyalar, yurak-qon tomir va buyrak kasalliklari ko'paydi. Toza ichimlik suvi tanqisligi va ifloslangan muhit bolalar va ayollar salomatligi uchun ayniqsa xavfli bo'ldi. Ayrim hududlarda bolalar o'limi va kamqonlik holatlari yuqori darajada qayd etilgan.

So'nggi yillarda Orol dengizi fojiasini yumshatish va uning salbiy oqibatlarini kamaytirish bo'yicha muhim choralar ko'rilmogda. Orolbo'yi hududida keng ko'lamli

ko'kalamzorlashtirish ishlari olib borilib, dengiz tubiga saksovul va boshqa cho'l o'simliklari ekilmoqda. Bu o'simliklar qum va tuzning havoga ko'tarilishini kamaytirishga xizmat qiladi. Shuningdek, suv resurslaridan oqilona foydalanish, tomchilatib sug'orish kabi zamonaviy texnologiyalarni O'zbekistondagi Orol dengizi fojiasi XX asrning eng yirik ekologik muammolaridan biri bo'lib, u nafaqat tabiatga, balki millionlab insonlar hayotiga chuqur ta'sir ko'rsatdi. Orol dengizi Markaziy Osiyodagi yirik yopiq suv havzasi bo'lib, asosan Amudaryo va Sirdaryo suvlari hisobiga to'yinib kelgan. O'tgan asrning ikkinchi yarmidan boshlab ushbu daryolar suvidan qishloq xo'jaligida, ayniqsa paxtachilikda haddan tashqari ko'p foydalanilishi natijasida Orolga quyiladigan suv miqdori keskin kamaydi(1-rasm).

1-rasm. Orol dengizining qurish jarayoni

Suv oqimining kamayishi dengiz sathining pasayishiga olib keldi. Orol dengizi maydoni va hajmi qisqarib, bir necha alohida suv havzalariga bo'linib ketdi. Dengiz tubining ochilib qolishi natijasida millionlab gektar maydonda sho'r va qumli hududlar vujudga keldi. Keyinchalik bu hududlar Orolqum cho'li nomi bilan tanildi. Dengiz tubidan ko'tarilayotgan tuz va chang shamollar orqali keng hududlarga tarqalib, tuproq, suv va havoning sifatiga jiddiy zarar yetkaza boshladi.

Orol dengizi fojiasi kaskadli ekologik o'zgarishlar bilan tavsiflanadi. Avvalo suv kamaydi, keyin suvning sho'rlanish darajasi oshdi. Bu holat baliqlar va boshqa suv organizmlarining yo'qolishiga olib keldi. Natijada baliqchilik butunlay tanazzulga

uchradi, minglab odamlar ish joyidan ayrildi. Suv ekotizimining buzilishi qushlar va yovvoyi hayvonlarning yashash muhitiga ham salbiy ta'sir ko'rsatdi.

Orol fojiasi inson salomatligi bilan bog'liq muammolarni ham keskinlashtirdi. Tuz va chang aralashmalarining havoga ko'tarilishi nafas yo'llari kasalliklari, allergiya va yurak-qon tomir xastaliklarining ko'payishiga sabab bo'ldi. Toza ichimlik suvi tanqisligi va ekologik noqulay sharoit bolalar va ayollar salomatligi uchun ayniqsa xavfli bo'ldi.

Prezident Shavkat Mirziyoyev rahbarligida Orol muammosiga davlat siyosati darajasida alohida e'tibor qaratila boshlandi. Orolbo'yi hududi ekologik inqiroz zonasi sifatida tan olinib, uni tiklash va aholi turmush sharoitini yaxshilash bo'yicha tizimli islohotlar amalga oshirildi. Davlat rahbarining tashabbusi bilan Orolbo'yini rivojlantirish bo'yicha maxsus dasturlar qabul qilindi.

So'nggi yillarda qurigan dengiz tubida keng ko'lamli ko'kalamzorlashtirish ishlari olib borilmoqda. Millionlab gektar maydonga saksovul, kandim va boshqa cho'lga chidamli o'simliklar ekilmoqda. Bu ishlar chang va tuz bo'ronlarining oldini olish, hudud ekologiyasini barqarorlashtirishga xizmat qilmoqda. Orolbo'yi hududi dunyodagi eng yirik sun'iy o'rmonzor barpo etilayotgan hududlardan biriga aylandi.

Shuningdek, xalqaro hamkorlik yangi bosqichga ko'tarildi. Prezident tashabbusi bilan Birlashgan Millatlar Tashkiloti huzurida Orolbo'yi mintaqasi bo'yicha ko'p tomonlama hamkorlik mexanizmlari yo'lga qo'yildi. Orolbo'yini barqaror rivojlantirish bo'yicha xalqaro fondlar va dasturlar faol ishlay boshladi. Aholini toza ichimlik suvi bilan ta'minlash, sog'liqni saqlash tizimini yaxshilash, ta'lim va bandlikni rivojlantirishga qaratilgan ijtimoiy loyihalar amalga oshirilmoqda.

Xulosa qilib aytganda, Orol dengizi fojiasi to'liq bartaraf etilmagan bo'lsa-da, prezident Shavkat Mirziyoyev davrida amalga oshirilgan islohotlar uning eng og'ir oqibatlarini yumshatishga xizmat qilmoqda. Ushbu sa'y-harakatlar Orolbo'yi hududini ekologik tiklash, aholi uchun munosib hayot sharoitlarini yaratish va kelajak avlod uchun barqaror muhitni ta'minlashga qaratilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning Orolbo'yi mintaqasini rivojlantirishga oid ma'ruza va nutqlari.
2. O'zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi rasmiy materiallari.
3. BMT Taraqqiyot Dasturi (UNDP). Orolbo'yi mintaqasini barqaror rivojlantirish bo'yicha hisobotlar.
4. Ismoilov B., Qodirov A. Atrof-muhit muhofazasi va ekologik xavfsizlik. – Toshkent, 2018.